

Abdimalikova Noila To'laboy qizi

Surxondaryo viloyati Qiziriq tumani 40-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli yoshlarni aniqlash, bolaning o'ziga xos faoliyati, individual iste'dodni shakllantirish, iqtidor turlari, maxsus iste'dod, qobiliyat, potentsial iqtidor, aniq iqtidor, yashirin iste'dod, tarbiya, intellektual imkoniyatlar, iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, iqtidor, qobiliyat, iste'dod, tarbiya, ta'lim.

KIRISH

Bugungi kunda ko'plab pedagog – psixologlar iqtidorni rivojlantirish darajasi, sifatli o'ziga xosligi va tabiati har doim irsiyat (tabiiy mayllar) va bolaning faoliyati vositasida bo'lgan ijtimoiy-madaniy muhitning (o'yin, ta'lim, ish) murakkab o'zaro ta'siri natijasidir – deb fikr bildiradilar. Bunday holda, bolaning o'ziga xos faoliyati, shuningdek, individual iste'dodni shakllantirish va amalga oshirish asosida shaxsning o'zini rivojlantirishning pedagogik asoslarini yaratish alohida ahamiyatga egadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bilan so'nggi yillarda pedagog olimlar izchil shug'ullanib kelmoqdalar. Xususan, pedagoglarni iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishga tayyorlash masalalari respublika olimlaridan N.Azizxodjaeva, M.Abdullajonova, N.Alimov, R.Djuraev, J.Yo'ldoshev, O'.Tolipov, Sh.Sharipov, N.Erkaboeva, F.Yuzlikaev, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, S.Nishonova, N.Ortiqov, G.Ibragimovalarning islarida yoritilgan, ularda oliy ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muammolari tadqiq etilgan. Shuningdek, iqtidorli o'quvchilarni ijtimoiylashtirish masalasi F.Isaev, R.Safarova, B.Xodjaev, N.Shiyanov, N.Egamberdieva, M.Quronov kabilar tomonidan tadqiq etilgan.

Iqtidor – bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo'lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi.

“Iqtidor” arabcha “qodir bo'lmoq”, “qila olmoq”, shaxsning ijodiy xususiyati va aqliy faoliyatini anglatadigan tushuncha shuningdek, iqtidorli yoshlar maqsadga intilish, qat'iyatlilik va mehnatsevarlik kabi fazilatlar hamda ijodiy faoliyat bilan

shug'ullanish istagining kuchliligi bilan ajralib turadilar. Iqtidorli o'quvchilarni izlash, aniqlash va tarbiyalashning asosiy maqsadi respublikaning ilmiy va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi intellektual salohiyati bor yoshlarni tayyorlashdan iboratdir.

Psixologik lug'atlarda “iqtidor” tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi:

- 1) iqtidor bu faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unlashuvidir;
- 2) iqtidor bu – insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o'ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;

3) iqtidor bu – aqliy potentsial, ta'lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual tavsifi;

4) iqtidor bu – tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, ularning tabiiy asoslarini o'ziga xosligi va namoyon bo'lishi darajalari;

5) iqtidor bu – iste'dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi

NATIJARLAR.

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta'kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turida yorqin, ravshan, ba'zan ajoyib yutuqlar bilan ajralib turadigan (yoki bunday yutuqlarning ichki shart– sharoitlariga ega) bola.

Iqtidor turlarini ajratish mezonlari orasida quyidagilar mavjud:

1) Iqtidorli bolalarning faoliyat turlari va uni ta'minlovchi psixika sohalari

) Iqtidorning shakllanish darajasi

3) Iqtidorning namoyon bo'lish shakli

4) Turli faoliyatdagi namoyonlarning kengligi

5) Yosh rivojlanish xususiyatlari Iqtidor turlari:

Amalda (hunarmandchilik, sport va tashkilotchilikda iqtidorli).

Nazariy faoliyatda (faoliyatning mavzu mazmuniga qarab har xil turdagi intellektual iste'dod).

Badiiy va estetik faoliyatda (xoreografik, adabiy-poetik, vizual va musiqiy).

Kommunikativ faoliyatda (boshqa odamlarni tushunish, ular bilan konstruktiv munosabatlar o'rnatish, etakchilik qilish qobiliyati bilan ajralib turadigan etakchilik qobiliyati).

Ma'naviy qadriyatlar faoliyatida (yangi ma'naviy qadriyatlarni yaratishda va odamlarga xizmat qilishda namoyon bo'ladigan iqtidor).

Haqiqiy qobiliyat (yosh va ijtimoiy me'yorlarga nisbatan ma'lum bir fan sohasida yuqori darajadagi ishlashda namoyon bo'ladigan aqliy rivojlanishning bunday mavjud ko'rsatkichlariga ega bo'lgan bolaning psixologik xususiyati).

Potentsial iqtidor (faoliyatning u yoki bu turida yuqori yutuqlarga erishish uchun faqat ma'lum aqliy qobiliyatlarga (potentsial) ega bo'lgan, lekin o'z potentsialini amalga oshira olmaydigan bolaning psixologik xususiyati. bu daqiqa ularning funksional etishmovchiligi tufayli vaqt). Potentsial iqtidor ishlatiladigan diagnostika usullarining yuqori prognozli qiymatini talab qiladi va qulay sharoitlarda o'zini namoyon qiladi.

Aniq iqtidor (bolaning faoliyatida, shu jumladan noqulay sharoitlarda ham juda aniq va aniq namoyon bo'ladi; bolaning yutuqlari aniq).

Yashirin iste'dod (niqoblangan shaklda paydo bo'ladi). Bolaning yashirin qobiliyatligining sabablari kattalar tomonidan uning tarbiyasi va rivojlanishidagi xatolarida, uning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarida, madaniy muhitning o'ziga xos xususiyatlarida (xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishda) yotadi.

Ushbu turdagi iqtidorli bolalarni aniqlash bolaning xatti-harakatini tahlil qilish, shu jumladan uni turli xil real faoliyat turlariga kiritish, uning iqtidorli kattalar bilan muloqotini tashkil etish va uning individual yashash muhitini boyitish usullaridan foydalangan holda uzoq davom etadigan jarayondir.

MUHOKAMA.

Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo'lib, muammoning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Umumiy (aqliy) qobiliyat (har xil faoliyat turlariga nisbatan namoyon bo'ladi va ularning mahsuldorligining asosi bo'lib xizmat qiladi). Aqliy faoliyat va o'zini o'zi boshqarish uning asosiy shartidir. Umumiy iste'dod nima bo'layotganini tushunish darajasini, faoliyatga motivatsion va xissiy jalb qilish chuqurligini, uning maqsadga muvofiqlik darajasini belgilaydi.

Maxsus iste'dod (aniq faoliyatda namoyon bo'ladi va ma'lum sohalarga (she'r, musiqa, rasm, matematika, sport, etakchilik va ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi iste'dod - ijtimoiy iste'dod va boshqalar) nisbatan belgilanadi).

Maxsus qobiliyat egalari - biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o'ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo'lgan va mana shu faoliyat bilan shug'ullanishni afzal ko'radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o'zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- qiziquvchanligi;
- doimo turli savollarga javob axtarishligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o'qish, kompyuter va kompyuter o'yinlariga, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o'quv faoliyati;
- zamonaviy kompyuter texnologiyasida maqsadga intiluvchanlik va originallik; - tafakkurning unumdorligi

Pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlarga bog'liq. Erta yosh davrlar - maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko'rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan bu - umumiy qobiliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib ma'lum bir yo'nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo'layotganligiga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Aniq namoyon bo'lgan, ya'ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e'tibor berilgan qobiliyat - aktual, atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat - potentsial qobiliyat deyiladi.

Yoki aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potentsial imkoniyatlarni sezmagani, va xattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar. Boshqa, xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni, hammamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom - sarishtalik kabi xislatlarni fikrlar originalligi, dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi.

Erta iqtidor . Erta iqtidorga misol "geeks" (ajoyib bola) - bular, qoida tariqasida, maktabgacha yoki boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, har qanday faoliyat turida - musiqa, rasm chizish, matematika, she'riyat, raqs, qo'shiq aytish va hokazolarda ajoyib muvaffaqiyatga erishadilar. Bunday bolalar orasida alohida o'rinni intellektual geeks egallaydi. Ular erta (2-3 yoshdan) o'qish, yozish va hisoblashni o'zlashtirish bilan tavsiflanadi; kognitiv qobiliyatlarning yuqori rivojlanishi (yorqin xotira, mavhum fikrlashning yuqori darajasi va boshqalar); birinchi sinfning oxirigacha uch yillik o'quv dasturini o'zlashtirish; o'z ixtiyori bilan murakkab faoliyatni tanlash (masalan: besh yoshli bola o'z tarixi entsiklopediyasini tuzadi va hokazo).

Kech iqtidor . Iqtidorning keyingi yosh bosqichlarida ma'lum bir faoliyat turida namoyon bo'lishi.

Yosh, iqtidorning namoyon bo'lishi va faoliyat sohasi o'rtasida bog'liqlik mavjud.

Dastlabki iste'dod san'at sohasida, ayniqsa musiqada, biroz keyinroq - tasviriy san'at sohasida, keyinroq - fanda (ajoyib kashfiyotlar, yangi yo'nalishlar va tadqiqot usullarini yaratish shaklida) namoyon bo'ladi. bilimlarni egallash zarurati bilan bog'liq bo'lib, ularsiz buning iloji yo'q ilmiy kashfiyotlar.

Matematik iste'dod boshqalarga qaraganda ertaroq namoyon bo'ladi

Bolalar iqtidorining belgilari:

Qobiliyatlarni rivojlantirishning yuqori darajasi;

Yuqori darajadagi o'rganish;

Ijodiy ko'rinishlar (ijodkorlik); motivatsiya.

Iqtidorli bolalar uchun o'quv dasturlari odatdagidan yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarini rivojlantirish, psixologik va shaxsiy rivojlanish, ijodiy qobiliyatlarni yaxshilash va, albatta, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni yuqori darajada o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Iqtidorli bola - bu munosabatlarning uyg'un kombinatsiyasi: kommunikativ, intellektual, axborot, xissiy va shaxsiy sifalarga ega. Bola munosabatlarining har qanday sohasiga e'tibor bermaslik uning rivojlanishining uyg'unligiga ta'sir qiladi. Yuqori intellekt yoki akademik qobiliyat, amaliyot va ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nafaqat balog'at yoshida, balki maktabda o'qish jarayonida ham muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. Shuning uchun didaktik konstruksiyalar iqtidorli bolaning shaxsiyatining birligi va murakkabligini tushunishdan kelib chiqishi juda muhimdir. Shu sababli, iqtidorli bolalar uchun ta'lim jarayoni maxsus ta'lim muhitini yaratishni talab qiladi.

1) iqtidorli bolalarning tabiiy moyilliklarini ochish va rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qilishi kerak (atrof-muhit ham mazmunan, ham faoliyat usullarida iloji boricha xilma-xil bo'lishi kerak);

2) iqtidorning situatsion turi bo'lgan bolalarga ijodiy harakat holatini boshdan kechirish imkonini beradigan vositaga aylanishi kerak (atrof-muhit ijodiy holatga kirishga yordam beradigan vaziyatlar bilan to'yingan bo'lishi kerak, ijro paytida ijobiy hissiy mustahkamlash majburiydir. vazifa);

3) tanlangan faoliyatga bo'lgan ehtiyojni qondirish vositasi, shaxsiy o'zini o'zi tasdiqlash vositasi, shaxsiy iqtidorli bolalar uchun umuminsoniy qadriyatlarni joriy qilish

vositasi bo'lishi kerak (atrof-muhit imkon qadar boy bo'lishi kerak). mavzu mazmuni va umuminsoniy qadriyatlar haqidagi axloqiy-axloqiy g'oyalar nuqtai nazaridan).

XULOSA.

Ushbu rivojlanayotgan muhit o'quv jarayonining markaziy qismi sifatida turli xil ta'lim e'tiqodlarini, ularning elementlarini, o'quv materialini va ta'lim jarayonining sub'ektlarini birlashtiradi. Eng qiyini - o'qituvchi va iqtidorli bolaning sub'ektivligini uyg'un shakllantirish, chunki talaba avtomatik ravishda ta'lim faoliyati sub'ektiga aylana olmaydi

Bu borada Amerikalik olimlar tomonidan 400 ga yaqin taniqli odamlarning tarjimai holi o'rganib chiqilganda ulardan 60 foizi maktab ta'limi davrida jiddiy muammolarga duch kelganliklari aniqlandi. Aktual va potentsial qobiliyatlar tushunchasining mavjudligi rivojlanishni oldindan bashorat qilish muammosini muhim deb hisoblaydi. Shaxsning qanday sifatlari va xarakter xususiyatlari, fe'l - atvoridagi va faoliyatidagi fazilatlari kattalarga kelajakda bolaning buyuk olim, rassom yoki davlat arbobi bo'lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib uzluksiz ta'lim tizimining quyi bosqichlaridanoq o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash va ta'lim mazmunini shu asosda tashkil etish maqsadga yo'naltirilgan faoliyatning rivojlanishini ta'minlovchi, intellekt va bilimlarni ro'yobga chiqaruvchi asosiy omillardan biridir. Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, barkamol insonni shakllantirish kelajak taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-son qarori Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.05.2019 й., 07/19/4306/3078-сон; 14.12.2019 й.
2. Kozyreva N.A. IQTISODIY BOLALARNI PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH // Zamonaviy tabiatshunoslik yutuqlari. - 2004. - No 5. - B. 55-58
3. Каримова, М., & Тойчиева, Р. (2022). Bolalarni oilada tarbiyalash haqida o'rta osiyo mutafakkirlarining falsafiy-etik, ijtimoiy-pedagogik qarashlari. *Общество и инновации*, 3(5), 139-145.
4. Каримова, М., & Шарипова, Д. (2023). 'Lajak mutaxassislarni innovatsion yondashuv asosida pedagogik amaliyotini takomillashtirishning pedagogik asoslari. *Общество и инновации*, 4(3), 55-62.
5. Karimova M. O., PEDAGOGICAL BASES OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS, "O'zbekiston Milliy universitetining ilm-fan rivoji va jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rn i" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2023 yil, 12 may.